

Ada VRTULEK GERIĆ
Hrvatski restauratorski zavod Zagreb
Restauratorski centar Ludbreg

PREVENTIVNA ZAŠTITA CRKVENOG RUHA IZ CRKVE SV. MARTINA U MARTIJANCU

Crkveno ruho, iz crkve sv. Martina u Martijancu, u varaždinskoj biskupiji, obuhvaćeno programom preventivne zaštite uglavnom datira iz 19. stoljeća i korišteno je u liturgiji. Ruho je pretežno izrađeno od prirodnih tekstilnih materijala biljnog i životinjskog podrijetla, različitim tehnikama tkanja, vezenja i šivanja, i to u bijeloj, crnoj, crvenoj, zelenoj i ljubičastoj boji. Program preventivne zaštite crkvenog ruha proveden je u cijelosti u 2009. godini na Odsjeku za tekstil u Restauratorskom centru Ludbreg, Hrvatskog restauratorskog zavoda Zagreb.

Opis predmeta

Programom preventivne zaštite obuhvaćeno je 8 kazula, 4 štole, 1 pluvijal, 4 dalmatike i 1 manipul.

Kazula I

Izrađena od srebrnog lamea na bočnim stranama (prednja i stražnja strana). Središnji umetak s prednje strane, kao i leđni križ izrađeni su reljefnim zlatovezom na bijelom atlasu, a uokviruje ih ukrasna pozamenterijska traka izrađena od pozlaćene srme, jednostavnog geometrijskog uzorka. U središnjem medaljonu leđnog križa izvezen je monogram IHS. Oko vratnog izreza učvršćena je bijela kupovna čipka. Podstava je načinjena od crvene tkanine, a dimenzije kazule su: $\text{š} = 45\text{-}64,5 \text{ cm}$ i $\text{d} = 109 \text{ cm}$.

Zatečeno stanje. Srebrni lame je prljav, izgužvan i oštećen, posebno na mjestima pregiba. Također je vidljivo oštećenje zlatoveza kao i podloge od bijelog atlasa. Podstava je u dobrom stanju kao i pozamenterijska traka.

Kazula II

Izrađena od zelenog damasta floralnog motiva na bočnim stranama (prednja i stražnja strana). Središnji umetak s prednje strane kao i leđni križ izrađeni su od zelenog ripsa proširanog raznobojnom svilom, oker, bijelog, crvenog, žutog i zelenog tona, cvjetnog motiva. Uokviruje ih ukrasna pozlaćena pozamanterijska traka geometrijskog motiva. Podstava je načinjena od smeđe tkanine, a dimenzije kazule su: š = 68,5 cm i d =104 cm.

Zatečeno stanje. Zelena tkanina središnjeg umetka sa prednje strane kazule je izgužvana, prašnjava i oštećena sa vidljivom ranijom intervencijom. Podstava je izgužvana, prašnjava te duž cijelog vanjskog ruba oštećena. U predjelu rukavnog i vratnog izreza u izrazito je lošem stanju.

Kazula III

Bočni dijelovi kazule (s prednje i stražnje strane), izrađeni su od crvene brokatne tkanine vrlo bogate ornamentike, izatkane zlatnim nitima. Motiv veza je granatna jabuka unutar razvedenog ovalnog medaljona, a međuprostor je ispunjen vegetabilnim motivima. Središnji umetak s prednje strane, kao i leđni križ sadrži figuralni prikaz anđela ispod neogotičkih lukova, anđela u oblacima te anđeoskih glava u rozetama, a u središnjem polju leđnog križa nalazi se lik Isusa. Središnju tkaninu, kao i cijeli vanjski rub kazule uokviruje crveno-zlatna pozamanterijska traka geometrijske ornamentike. Podstava je načinjena od crvene tkanine. Dimenzije kazule su: š = 68,5 cm i d =104 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina na bočnim i središnjim dijelovima kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana. Podstava je izgužvana i prašnjava sa vidljivim oštećenjima. U predjelu rukavnog izreza s lijeve strane pozamanterijska traka je rašivena.

Kazula IV

Izrađena je od bijelog damasta (prednja i stražnja strana), cvjetnog uzorka. Kazulu uz vanjski rub uokviruje ukrasna pozlaćena pozamanterijska traka. Na prednjoj strani kazule središnji dio je odijeljen crveno-zlatnom pozamanterijskom trakom, dok je na stražnjoj strani izvezen križ u čijem središtu je Kristov monogram, koji uokviruje vitica floralnog motiva vezena raznobojnim koncem, bodom lančanca. Podstava je načinjena od zlatno-žute tkanine. Dimenzije kazule su: š = 68,5 cm i d =104 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana. Vez na stražnjoj strani kazule dobro je očuvan. Podstava je

Kazula II - prije radova

Kazua II- preventivno zaštićena i smještena u kutiju od beskiselinskog kartona

izgužvana i prašnjava vidljivim oštećenjima.

Kazula V

Izrađena je od crvenog damasta (prednja i stražnja strana), s motivima stiliziranih cvjetova unutar romboidnih rozeta. Kazulu uz vanjski rub uokviruje ukrasna pozlaćena pozamenterijska traka. Na prednjoj strani kazule središnji dio je odijeljen zlatnom pozamenterijskom trakom, dok na stražnjoj strani u središnjem dijelu pozamenterijska traka tvori križ. Podstava je načinjena od žute tkanine, a dimenzije kazule su: $\text{š} = 67 \text{ cm}$ i $\text{d} = 103,5 \text{ cm}$.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana, vidljivo prašnjava. Pozamenterijska traka oksidirala je uslijed djelovanja različitih fizikalno- kemijskih čimbenika. Podstava je izgužvana, prašnjava sa vidljivim oštećenjima, naročito uz vanjske bočne rubove.

Kazula VI

Izrađena je od zelenog damasta (prednja i stražnja strana) s motivom grčkih križeva unutar rombova koje uokviruju lisnate grančice. Kazulu uz vanjski rub uokviruje ukrasna pozlaćena pozamenterijska traka. Na prednjoj strani kazule središnji dio je odijeljen zlatnom pozamenterijskom trakom i vezen raznobojnom svilom, floralnog motiva, tehnikom lančanca. Na stražnjoj strani pozamenterijska traka tvori križ vezen raznobojnom svilom u čijem je središtu medaljon u kojem je izvezeno srce s plamenom. Podstava je načinjena od zelene tkanine. Dimenzije kazule su: $\text{š} = 62 \text{ cm}$ i $\text{d} = 101 \text{ cm}$.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina (bočni dijelovi) kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana vidno prašnjava. Pozamenterijska traka oksidirala je uslijed djelovanja različitih fizikalno- kemijskih čimbenika. Podstava je izgužvana, prašnjava sa vidljivim oštećenjima, naročito uz vanjske rubove. Na središnjem umetku s prednje strane kazule, tkanina je vidno oštećena, nedostaju niti osnove kao i vez.

Kazula VII

Kazula je izrađena od crno-zlatnog damasta (prednja i stražnja strana), s motivom četverolisne rozete unutar kojih se nalaze četiri cvijeta vezanih na cvjetno središte. Kazulu uz vanjski rub uokviruje ukrasna pozlaćena pozamenterijska traka. Na prednjoj i stražnjoj strani kazule središnji dio je odijeljen pozlaćenom pozamenterijskom trakom. Podstava je načinjena od crne tkanine, a dimenzije

kazule su: š = 81 cm i d = 97 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana, vidljivo prašnjava. Pozamenterijska traka dobro je očuvana. Podstava je izgužvana i prašnjava sa vidljivim oštećenjima naročito u predjelu vratnog izreza.

Kazula VIII

Kazula je izrađena od crnog pliša (prednja i stražnja strana). Kazulu uz vanjski rub uokviruje ukrasna pozlaćena pozamenterijska traka. Na prednjoj i stražnjoj strani kazule središnji dio načinjen je iz jednobojnog svilenog ripsa u boji slonovače uokviren pozlaćenom pozamenterijskom trakom. Podstava je načinjena od crne tkanine. Dimenzije kazule su: š = 81 cm i d = 97 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednje, tako i stražnje strane kazule dobro je očuvana, vidljivo prašnjava. Na spoju prednje i stražnje strane kazule pozamenterijska traka je oštećena, vidljive su flotirajuće niti osnove. Podstava je izgužvana i prašnjava.

Dalmatike I i II

Dalmatike su izrađene od bijelog damasta floralnog motiva, središnji umeci s prednje strane izrađeni su od damasta bijelo žute boje s motivom pera, dok je na stražnjoj strani središnji umetak istog tona ali s motivom križeva i cvijeća. Dalmatike uokviruju pozamenterijska trake crveno-zlatne boje geometrijskog motiva. Podstave su načinjene od tkanine boje terakote. Dimenzije dalmatika su : š= 63-95 cm i d= 101 cm, š= 63-96 cm id= 101 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednjih, tako i stražnjih strana dalmatika dobro je očuvana, vidljivo prašnjava. Pozamenterijska traka dobro je očuvana, dok su podstave izgužvane i prašnjave.

Dalmatike III i IV

Dalmatike su izrađene od crne pliš tkanine. U središnjem dijelu je rips tkanina floralnog motiva u zlatno-žutoj boji. Dalmatike uokviruje pozamenterijska traka od pozlaćene srme geometrijskog motiva. Podstava je načinjena od tkanine smeđe boje. Dimenzije dalmatika su: š= 65,5- 88 cm i d= 102,5cm, te š= 65,5-88 cm i d= 102,5cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina kako s prednje, tako i stražnje strane dobro je očuvana, al vidljivo prašnjava. Podstave su prašnjave sa vidljivim intervencijama u namjeri da se saniraju oštećenja. Pozamnterijske trake dobro su očuvane.

Pluvijal

Izrađen je od: ljubičastog damasta, zlatno-ljubičastog damasta, pozamenterijske trake žute boje na kojoj su ljubičastim koncem izatkani križevi spojeni dijagonalno i resa od ljubičasto-zlatnog svilenog konca. Podstava je načinjena od ljubičastog platna. Dimenzije su: š=288 cm i d= 135cm.

Zatečeno stanje. Ljubičasti damast je u dobrom stanju, vidljivo prašnjav, u gornjem desnom uglu veličine cca. 22 x13 cm, u potpunosti nedostaje, u tom dijelu nedostaje i podstava kao i među-podstava. Pozamenterijska traka dobro je očuvana. Podstava je izgužvana, prašnjava s vidljivim štedenjima.

Štole I, II, III i IV

Štola I. Izrađena je od crvenog damasta, floralnog motiva, krajeve uokviruje pozamenterijska traka, te su od iste načinjeni i križevi (vratni i na svakom kraju štole). Podstava je izrađena od žute tkanine, a na vrtnom dijelu je prišita kupovna čipka bijele boje. Dimenzije: š= 7,5- 18,5 cm, d= 198cm.

Štola II. Izrađena je od crvenog damasta, a cijelu štolu uokviruje pozamenterijska traka floralne ornamentike, a od iste je izrađen križ na vratnom dijelu. Podstava je od tkanine purpurne boje, a u vratnom dijelu je prišita kupovna čipka. Dimenzije: š= 6- 19 cm, d= 236 cm.

Štola III. Izrađena od crno-zlatne brokatne tkanine floralnog motiva. Na krajevima i vratnom dijelu od pozamenterijske trake je načinjen križ, a u vratnom dijelu prišita je pamučna tkanina bijele boje. Dimenzije: š= 11-23cm, d=184 cm.

Štola IV. Izrađena je na način da je bila moguća njezina uporaba s obje strane: *strana 1.*- crni damast, motiv križeva. Krakovi su s donje strane ukrašeni pozamenterijskom trakom geometrijske ornamentike, a od iste su načinjeni i križeve kako na krakovima, tako i na vratnom dijelu; *strana 2.* – bijeli damast, motiv križeva, pozamenterijska traka zlatno-crvena prišita je na krajevima uz donji vanjski rub, te je od iste načinjen i križ na vratnom dijelu. Dimenzije: š=7,5- 11,5 cm, d=190cm. Štole su prašnjave i izgužvane.

Manipul

Manipul je izrađen od bijelog moariranog ripsa na kojem su raznobojnim koncem (žuti, crveni, narančasti, zeleni i purpurni) izvezeni cvjetovi s listovima i viticama, a zlatnim koncem uz sami donji rub izvezene su vitice kao imitacija pozamenterijske trake, a od istog su konca načinjene i rese. Podstava je izrađena od žute tkanine. Dimenzije: š= 11-20 cm, d= 82 cm.

Zatečeno stanje. Gornja tkanina od bijelog moariranog ripsa vidljivo je

prašnjava. Rese žute boje su prljave i izgužvane kao i podstava.

Preventivna zaštita

Crkveno ruho bilo je smješteno u drvenom ormaru u prostoru grofovske kapelice koja se nalazi iznad sakristije u župnoj crkvi sv. Martina u Martijancu. Nakon što je na terenu utvrđeno da postoji potreba za zaštitom crkvenog ruha, kako zbog uvjeta deponiranja tako i zbog stanja samih predmeta pristupilo se rješavanju problematike. Izvršeni su pripremni radovi, nakon čega je crkveno ruho zapakirano i transportirano u Restauratorski centar Ludbreg, Hrvatskog restauratorskog zavoda gdje se pristupilo prvoj fazi radova. U prvoj fazi provedena je dezinfekcija tekstilnih predmeta u komori za fumigaciju sa plinovitim dušikom (N₂) u trajanju od osam tjedana.¹ Nakon završene dezinfekcije crkveno ruho je dopremljeno u radionicu Odsjeka za tekstil gdje su prvo svi predmeti fotografirani u totalu i to prednja i stražnja strana svakog pojedinog tekstilnog predmeta. Ukoliko je postojala specifičnost predmeta (s obzirom na oštećenje i dr.) načinjene su i fotografije detalja, te je također izrađena grafička i pisana dokumentacija, pri čemu su izmjerene dimenzije predmeta. Zatim se pristupilo suhom postupku čišćenja, pri čemu je uklonjena sva površinska prašina i prljavština uz pomoć muzejskog usisavača i okvira s mrežom. Od beskiselninskog muzejskog kartona² izrađene su kutije potrebnih dimenzija³. Svi tekstilni predmeti pohranjeni su ukupno u četiri kutije dimenzija 86,5 cm x 127 cm x 18 cm .

Izrada opreme za kutije u svrhu čuvanja i zaštite tekstilnih predmeta

Sve kazule (8 kom.) pohranjene su u dvije kutije (u svaku kutiju njih četiri) i to na slijedeći način:

- prema dimenziji svake pojedine kazule izrezan je beskiselninski karton,
- karton je presvučen slojem PES termo vate koja je učvršćena šivanjem križnim bodom pamučnim koncem,
- zatim je karton presvučen slojem Avos-a, također učvršćenog šivanjem.

Tako pripremljeni kartoni omogućuju razdvajanje prednje i stražnje strane kazule, služe kao njezin nosilac pri čemu je sama kazula u potpunosti položena bez pregiba. Na isti, opisani način pripremljeni su kartoni za svaku pojedinu kazulu. Kazule položene na pripremljene kartone složene su u kutiju čije je dno prekriveno slojem PES termo vate i Avos-a. Svaki sloj dodatno je razdvojen slo-

1 Komara se nalazi u RCL-u- služi za suzbijanje nametnika u svim fazama infestacije koja se provodi u dezoksi atmosferi s plinovitim dušikom

2 Beskiselninski muzejski karton 1200g, dimenzija 120X 160 cm – kupljen je u Crescat-u, Zagreb isto kao i Avos

3 Kutije prema zadanim dimenzijama izradila je tvrtka Zel- karton iz Sv. Ivana Zeline

jem Avos-a, a završni sloj, slojem Avos-a i PES termo vate.

Za sve ostale predmete (4 dalmatike, 4 štole, manipul i pluvijal) nije upotrijebljen beskiselinasti karton kao među-sloj, već su prednja i stražnja strana tekstilnog predmeta odvojene slojem Avos-a, a na mjestima pregiba u predjelu rukava od Avos-a i PES termo vate sašiti su jastučići.

Zaključak

Preventivnom zaštitom obuhvaćeno je više tekstilnih predmeta od predviđenog, s obzirom da se na terenu ukazala potreba za istim, a radi se o slijedećim predmetima; kazula (1 kom.), štole (2 kom.) i dalmatike (4 kom.). Nakon provedene preventivne zaštite crkvenog ruha, kutije sa tekstilnim predmetima vraćene su u župni dvor u Martijancu. Prostor u kojem je smješteno preventivno zaštićeno ruho, potrebno je redovito provjetravati i čistiti od prašine kako bi se spriječila kontaminacija preventivno zaštićenog ruha. Za predmete kulturne baštine od tekstila preporučuju se sljedeći mikroklimatski uvjeti: SVJETLOST 50 lux-a, TEMPERATURA 18-20 °C i RELATIVNA VLAŽNOST ZRAKA 45-50 %.

LITERATURA

1. R. Ivančević, A. Badurina: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Kršćanska sadašnjost, 1990., Zagreb
2. Arhiva radova, RC Ludbreg, HRZ